

Мырзадаирова Д.Ш.

доценттин милдетин аткаруучу

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

myrzadairova73@mail.ru

ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВДУН «ГҮЛСАРАТ» ЧЫГАРМАСЫНДАГЫ ЫЙМАН ТЕМАСЫ

Аннотация. Чынгыз Айтматовдун «Гүлсарат» чыгармасында ыйман, адеп, ахлак, жаныбарлар менен адамдардын ортосундагы мамиле жөнүндө, ошондой эле, совет доорундагы оң жана терс көз караштар туурасында сөз козголгон.

Түйүндүү сөздөр: чыгарма, адабият, жазуучу, ыйман, жаныбарлар

Мырзадаирова Д.Ш.

исполняющий обязанности. доцента

Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева

г. Бишкек

myrzadairova73@mail.ru

ТЕМА НРАВСТВЕННОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «ПРОЩАЙ, ГУЛЬСАРЫ»

Аннотация. Произведение Чингиза Айтматова «Гульсарат» рассказывает о вере, нравах, морали, взаимоотношениях животных и людей, а также положительных и отрицательных взглядах в советское время.

Ключевые слова: произведение, литература, писатель, вера, животные

Myrzadairova D.S.

Acting Associate Professor

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Bishkek c.

myrzadairova73@mail.ru

THE THEME OF MORALITY IN THE WORK OF CHINGIZ AITMATOV «GOODBYE, GYULSARY»

Annotation. Chingiz Aitmatov's work "Gulsarat" talks about faith, customs, morality, relationships between animals and people, as well as positive and negative views in Soviet times.

Key words: work, literature, writer, faith, animals.

Чынгыз Айтматовдун чыгармаларын мектеп программасынан жогрку окуу жайга чейин окутулуп келет. Ар бир чыгармасында ыйман, адеп, ахлактык темасы көтөрүлгөн.

Студенттер ал чыгармалар менен таанышууда өздөрүнө кандайдыр тарбия алууга жетишет. Ата-Мекен темасын да да көбүрөөк кайрылган. Мекенди сүйүүгө, аны урматтоого, мекенибизди барктоого түрткү берет. «Ата Мекенди алып кетүү мүмкүн эмес, алып кетсе сарсанаа, кусалыкты гана алып кетүүгө болор, эгер ата журт баштыктай сүйрөп, өзүң менен алып жүрө турган нерсе болсо, анда анын баркы сокур тыйынга турбас эле» [6, с.85], – деп белгилейт. Мекенинен алыс жүргөн адам гана мекенге болгон сагыныч, кусалыкты сезсе керек.

Чынгыз Айтматов – түбөлүктүү, өлбөс, өчпөс жазуучу. Анткени анын жазган чыгармаларынын ар бири кылымга тете убакыттан бери актуалдуулугун жоготпой келет, ар бир чыгармасы кандайдыр бир көйгөйдү көтөрүп чыгат. Ошондой чыгармалардын бири – Гүлсарат повести.

Повестте адеп, ахлак, жаныбар менен адамдардын ортосундагы мамиле, ой толгоо.

Ошону менен катар совет доорунда өкмөт менен партиянын иши деп канчалаган жарандарыбыз бийликтин курмандыктары болушкан. Ошондой тирүүлөй курмандыкка айланган каармандардын бири – Танабай. Бул чыгарма «Прощай, Гульсары» деген ат менен 1966-жылы орус тилинде «Новый мир» журналына жарык көрсө да, кыргыз тилинде 1978-жылы гана которулуп, басылып чыккан. Кыргыз тилине которулгуча эле «Гүлсарат» чыгармасы үчүн СССРдин Мамлекеттик сыйлыгын алып, режиссёр С.Урусевскийдин «Бег иноходца» тасмасы тартылган.

Чыгармада жазуучу өзү белгилеп өткөндөй «улуттук турмуштун картинасын сүрөттөп бере алды». Совет мезгилиндеги терс жорук- жосундарды эч тайманбастан, тартынбастан өкмөт менен партиядан коркпостон ушундай чыгарма жаратуусуна, ошол мезгилдеги Сегизбаев, Кашкатаев, Ыбрайымга окшогондор түрткү болгондугун белгилеп кетти. Ошол эле маалда Керимбековго окшогон комсомолдор да бар экендигин айткысы келди.

Кашкатаев өз ордун жоготпос үчүн Сегизбаев менен жаман көрүнгүсү келбейт. Ошондуктан эки жаат болуп калганда да Кашкатаев Сегизбаевдин тарабына өтөт.

Чыгармада Танабайдын образы менен совет доорундагы караңгы, карапайым элдин жашоо тиричилигин, өкмөткө кошкон чоң салымын, келечекте коммунизмге бара жатабыз деген ишеним менен жашаган жөнөкөй айылдагы адамдардын жашоосун чагылдырган. Алардын аңкоолугунан Ыбырайымга окшогондор оңой кутулат. Туут башталып, козунун баары кырыла баштаганда Ыбырайым келди. Аны эми «жанчып туруп кое берем» деп ызырынган Танабай, анын кууланган торуна түшүп алданып калат. Танабайда бир короо кой болсо, Ыбырайым болгон колхоздун кою үчүн жооп бере турганын айтып ыйлап да жибергенге жетишет. Ошентип Танабай «коомайланып туруп калат».

Чыгарманын башталышында эле Танабайдын жинденип, өзү менен өзү баарлашып кетип бара жатышы, окуянын чиелениши экендигин байкоого болот. Келини ага катуу айтканда да баласы шылкыйып «кой» деп аялын тыйып коюга жарабай отурушу, Танабайды бушайманга салат.

60-жылдары келиндер өйдө карап сүйлөдү беле кайнатасына, же бул да болсо жазуучунун келечекте жаштардын ушундай боло турганынан кабар бергениби? Танабайдын келини аркылуу далай кыргыз келиндеринин ыйман, нысабы жөнүндө айткысы келгендир, же Танабай кантип партияга өтүп, анын эмне болуп партиядан чыгып, жада калса соттолуп кете жаздаганда Керимбаевге окшогон комсомолдор сактап калганын, ал жыйналышта Танабай үчүн баары бир сыяктанып отурганын, партиялык билетти өткөргөндө кандай «тозоктун отун кечкенин» келини билди бекен? Албетте жок. Танабай баскан жолдун бирин

басып, жон териси менен сезбегенден кийин кантип кайнатасына каяша айтты деген суроо туулат.

Чынгыз Айтматовдун башка жазуучулардан бир өзгөчөлүгү ар бир жазылган чыгармасы конкреттүү инсандардын прототиби. Чыныгы тарыхый инсандар. Ошолордун бири – Танабай. Танабайдын башынан үч доор өттү десек жаңылышпайбыз. Кичине кезинде агасы экөө байларга жалчы болуп жүрдү. Жокчулук эмне экенин мандай тер менен тапкан эмгек акыны жеп кеткен бай-манаптардын доорун көрдү. Совет өкмөтүнүн орношу менен эми тамтуң баскан баладай телчип келе жатканда дүйнөлүк экинчи согуш башталды. Согуштун «биринчи күнүнөн бүтөр бүткүчө кан менен от кечип жүрдү». Бул анын экинчи доору эле. Ал эми үчүнчү жашоосу Гүлсарат менен Бүбүжанга жолуккандагы мезгили. Автор бул чыгарманы жаратаардан мурун бир топ убакытка чейин ошол жылкычы, койчулар менен тоо арасында жашап, ар бир жаныбардын кулк-мүнөзүн иликтеп, ал эмне менен кандайча күн кечирерин аңдап, анан гана бул чыгарма жаратууга белсинген экен.

Жылкы – адам баласы, анын ичинде көчмөн элде анын орду канчалык жогору экендигин белгилеп кеткиси келген. Жылкыга кыргыздар бардык малдардын ичинен өтө жогору баа берген. Ал жөн гана жаныбар болбостон, жаныбарлардын ичинен эң акылдуусу жана адамдын ишеничтүү досу экендигин баса белгилеп кеткен. Ошондуктан бабаларыбыз: «Жылкы, жылкы, жылкыдыр, жылкы элдин мүлкүдүр», «Акыр заман аттан ажыраган жерде», же болбосо «Аты жоктун – буту жок», «Ат – аттан кийин жат», «Ат сыйлаган жөө баспайт», - дебеген чыгар. Адамга кандай сын айтылса, жылкыга да ошондой эле сындар айтылып келген. «Жаман атка жал бүтсө, жанына торсук байлатпайт», «Ат карысы чөп керек, адам карыса, төр керек», «Ат айланып казыгын табат, эр айланып, элин табат», «Ата көргөн ат берет, эне көргөн тон берет» [7, с.85],- деп айтылып келген.

Айтматовдун ар бир чыгармасы замандын ар кандай темасын көтөрдү. Ал чыгармалары жөнөкөй кыргыз элинин турмушун чагылдырганы менен дүйнөлүк масштабдагы көйгөйдү көтөрүүгө жетишти. Ар бир чыгармасы жарык көргөндө сүймөнчүлүккө ээ болуп окулуп турду. Эл арасында эле окулуп тим болбостон, ар бир чыгармасы тасма болуп жарыкка чыкты, театр сахнасында коюлду, обондор жаралды.

Мезгилдин өтүшү менен ар бир чыгармасы өз актуалдуулугунан кайткан жок. Чынгыз Айтматов 20-30 жыл турмушту алдыга көрө билген, ошондуктан ар бир чыгармасындагы көтөрүлгөн көйгөй, азыр да актуалдуу.

«Архив чоң эле. Аягына чыга элек чыгармалары абдан көп, жаңы баштаган кол жазмалары бар экен. “Кар жана алтын” деген аталыштагы романында Кыргызстандагы алтын кендери жана мөңгүлөрдүн эрип жатышы боюнча проблема чагылдырылган. Анда автор көз ачыктык кылып, Кумтөрдүн сценарийин дээрлик так айтып бериптир», - дейт Роза Айтматова бир интервьюсунда. Демек, Айтматовдун казынасынан дагы да жаңы чыгармаларды окууга болот экен да.

Чыгарманы канча жолу кайталап окуп чыксаң да андан жаңы бир көз караш, мурда көрбөй калган кичинекей деталдар болсо да көзгө чалдыгат. Чынгыз бабабыз өзү айткандай өмүр чиркин өтө берет экен. А биз өткөн адамдарды аттин деп эскерип кала беребиз. Аттин деп эстээр киши, аттиң деп эстегендей элге эмгеги сиңсе андан да жакшы экен. Чынгыз Айтматов көзү тирүү кезинде эле уламышка айланган инсан болгон. Инсан деген улуу ысымга татыктуу болгон. Бекеринен «Адамга эң кыйыны күн сайын адам болуу»,-дебесе керек. Чынгыз абабыз өмүрүнүн акырына чейин чыгармачылык менен бирге элчиликти бирдей алып жүрдү.

Адабияттар:

1. А.Муратов Ч.Айтматовдун «Кылым карытар бир күн» романынын үйрөнүүнүн айрым маселелери. Ф., «Мектеп» 1988.
2. Г.К.Абдыкадырова Ч.Айтматовдун «Ак кеме» повестинин сюжеттик концепциясы.
3. Ч.Айтматов 5 томдон турган чыгармаларынын жыйнагы 2-том. Б.,1999.
4. Ч.Айтматов 5 томдон турган чыгармаларынын жыйнагы 5-том. Б., 1999.
5. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_culture_aitmatov_new_roman/24721840.html
6. Чынгыз Айтматов Уламыштар жана жомоктор. Бишкек 2019
7. Киргизско-русские пословицы, поговорки и изречения Фрунзе 1979-жыл.

Рецензент: педагогика илимдеринин кандидаты, доцент Раимбекова М.